14

AUTORE GIORGIO AUSENDA

PIANT E FIUU

Na sa püsée i óman di piant che i dónn. Però quai d'ün y a cuñóssi anca mi, l'àgru, al rùgul, al fò, la nishöla, al curnàa, l'unìsha, al sambük, l'ulivèla, al frássan, la cashtéña, al platan, al brüñö, al nus, la sàlaża, al téi, al rump, al bianchishpìn, la tàza, al capèll da prèwat.

Rump.= Al *rump* l'è 'n léñ che 'l mè pòru Pa al fàwa i curnìs di quadri, parchè l'éwa 'n léñ maleabil che'l sa lawuràwa wulentéra, al ga diséwa, "Parchè l'è pashtùs".

Agru. = acero. L'*agru* al sa lawuràwa anca quél. L'agru [acero] l'è 'n léñ d'òpera, y la dupéra da fa sejón e i séc da dak da béf ai béshti e pö par fa al juf di böö, par tacà sótt i böö.

Jó a la val da Cajàk l'è jó 'na pianta ma g'hu miña sha 'l nóm, la *curnasöla*.

Capèll da prèwat. *Evonymus europaeus* = evònimo. Al capèll da prèwat al fa sü i 'balétt' [palline = bacche] cun trii cantón cum'è i capéi da prèwat. E quél al ma l'éwa dìi al don Carlu che quél che y ga ciamàwa al tricantón, "Sém unbligàa a métal damò quan' che vém in cità".

A gh'è l'*üghéta da la gólp*, la pianta dal *brüñöö*, i *murón*, al *téyi* e l'*unìsha*.

Rùgul. *Robur quercus* = quercia. Al *rùgul* l'è par fa i paviménf da léñ, i tràf [travi] di téc y è da cashtéña, i seramént di pòrt e di fenèshtri y è anca lur da cashtéña. Invéci al *téyi* l'è léña dùlza e y fa pytòsht cadrék. Al mè Pa, presémpiu, l'ha fay quél tawul lì 'n cüžìna che l'è da rùgul.

Unìsha. = ontano. L'*unìsha* l'è 'na léña dùlza che la mia Mamm a ga na fàwa sémpru taiyà jó 'n para tüc i ann, da unìsh, par fa i léñ da shculdà 'l fùrnu par al pan, parchè al reshtàva bèl bianc parchè al gh'éwa quéla fòrsa dùlza che veñéwa miña püsée che bianc. Quan' che la mia Mamm magàri ga sucedéwa da fa 'na menèshtra miña tanta bóna, nüm fiöö la manjàwum anca shtéss parchè gh'ewum südizión dal mè Pa, però la manjàwum da zhgalèff [di traverso] [malvolentieri]. L'unìsha, al léñ d'unìsha al la duperàwa la mia Mamm quan' che la fàwa 'l pan parchè la diséwa che 'l pan al cözewa püsée bée che'l fàwa miña sü la cróshta, reshtàwa pròpi

bèl e bón da manǰà, püsée mulisìn parchè l'è 'na léña dùlza. Ilùra al mè Pa al ga taiyàva jó dó unìsh a l'an par végay sémpru prùnt béi sék quan' che la fàwa 'l pan. Y a taiyàwa d'un an cul òltru parchè ga wuréwa un ann e par fay secà y a metéva sül vayón da l'èra. Quan' che invéci la fàwa la bügàda, par una setimàna la brüsàwa léñ da üga parchè la diséwa che reshtàva biánca la biancherìa. Ma nüm ga n'éwum tanta da üga, la metéwum anca via a secà par l'invèrnu; sü 'n camarón tiràwum i còrt e ga metéwum sü i picài [grappoli] in sü la còrda e la secàva bée, che d'invèrnu, quan' che manǰàwum purtàwum sémpru jó 'n ceshtìn e la manǰàwum dòpu ch'éwum finìi da manǰà la pulénta. Nüm na crumpàwum miña da früta parchè séwum shcars da sòlt parchè sa wivéwa damò cunt al frütt da la nòsa campaña.

Fràsan. = frassino. I *fràsan* y véñ gròss anca quìi e cun quìi y fàva i sci parchè y è facil da shtòrc cun l'áqua büyénta. Al mè Pa na duperàwa tanti da ass da fràsan.

Téy. = tiglio. Al *téy* al véñ gross anca quél. L'è 'na léña dùlza che y fa i fenèshtri anca e i tàwul. Anca la mia pòrta, no, la mia pòrta l'è da pésha. I zòcur y sa fa damò cul léñ da téy parchè l'è püsée linǰér.

Pésha. = pino. Al mè Pa al g'ha dìi cul mè žiu che'l fàwa 'l leñamée, al g'ha dìi: "Ta dùu i ass da pésha, ma farésat miña la pòrta d'entràda?", "Parchè no?" e'l ga l'ha fàya. Dòpu al g'ha fay anca la pòrta da cüsìna, che l'è quéla lì, e 'na credénza. Ma par la pòrta da cüsìna e par la credénza l'ha duperàa ass da cashtéña. Invéci al tàwul al ga l'ha fay da *rùgul*, che quan' che la töghéwa sü da tèra o da shpushtàl al diséwa, "Gh'è dént anca quél che 'l l'ha fay", parchè 'l pesàwa, parchè al rùgul l'è 'n léñ che pésa. Quan' che riwàwa 'l cadregàt ga fàwa sémpru fa i cadrék cunt al léñ da *sherésa* quai wòlt anca da *nus*.

Fò. *Fagus* = faggio. I gamp di cadrék e la cadreghéta par la mia Mamm che la filàwa y ga l'éwa faya da fò, che lée la gh'e'wa dìi: "Ta pudéwat fámala fa da sherésa che l'è püsée linǰéra da tirà 'n ǰir", "Ma ishì la ta düra püsée". Ilùra 'l cadregàtt al g'ha anca dìi, "Al zò ómm al m'ha fay tö sü la mia cadréga i' shpala parchè se da nò sa na rump p^{j}ü da cadrék, ma fa p^{j}ü lawurà nisün".

Sòrbiza. *Sorbus domesticus* = sorbo. A gh'éwa lì 'na pianta lì 'n funt a Shaga e i mée fredéi y nawa sü a la fèshta cunt una

perteghéta e y la pertegàwa par manǰà i balétt che y véñ jó in utùbri. Y è bón, y g'ha 'n bón güsht, ma büsöña manǰàn pòk parchè y ràshpa 'n bóca e pö y shtrénc.

Màina. *Cytisus laburnum* = maggio ciondolo. L'è na pianta che la fiurìss da mac par la Madóna al 24 e sa nawa a catàla par fak unùr a la Madóna. La sa mét jó 'n tèra i' shtrada in dùwa pàsa la funzión. La màina y la manǰa wulentéra i cuníli. Y fàwa sü i fasìn d'autüna e y a metéwa i' shtala e i cuníli y a pelàwa tüc. La màina l'è pinína e quan' che l'éwa al Corpus Domini, che 'è da jüñ quan' che la finìss, i óman y la catàwa e y na diséwa: "Zhvèlti a tacà sü quìi lensöö parchè hìi da fa 'l ǰir a mét jó la màina sü la shtrada parchè pàsa 'l Ziñùr, che l'è 'l Corpus Domini. I óman quél dì lì y sa 'mpeñava a ütà i dónn a tirà la còrda par tacà sü i lensöö.

Tazza. = La *tàza* l'è 'n léñ che al za dupéra par fa sü i balén dal ǰèrlu e da ligà i fasìnn, parchè y sa shtòrc cum'è na còrda, y sa rum' miña e ga ciàmum y shtròpp. Quan' che sa gh'éwa da büsöñ sa diséwa, "Va a taiyàm dó shtròpp da tàza". Invéci, quan' che shpazàwum al camìn a fàwum la fasinéta da shpìn da mur par gratà via la calìjna dal mür. La tiràwa wün sü 'n címa 'l téc e l'òltru jó 'n cüsìna 'n dal fök, che l'éwa mòrt, nèh, 'l fök. Y la tiràwa wün príma sü e l'òltru jó. Y fàwa: "Oop!" e 'l tiràwa sü e dòpu al fàwa: "Oop!" e l'òltru al la tiràwa jó, parchè gh'éwa i shpazacamìn ma y cushtàwa sòlt par fa na sü 'l tùs, e da sòlt na curéwa miña.

Sàlisa. *Salix alba* = salice. La sàlisa l'è quéla che sa fa sü i shtròpp e sa lìga sü i fasìn e i mazz da carlón. Quan' che 'l za shföya par métal föra a secà sa mét inzéma dódas ishpìk par wòlta, shfuyàa nèh intendémas, e pö 'l za mét föra sü l'òlbia al sùu, sü süi shtanghétt; a verdéwum in mèz al mazz e pö y metéwum a cawàll in di shtanghétt al sùu.

Póbia. *Populus alba* = pioppo. Quél léñ lì y la duperàwa da fà i shcùf par la shtàla di wak e par i shtràt. Una wòlta gh'éwa jó 'l rishöö e 'lùra ga wuréwa pròpi quéla shcùwa da póbia, parchè la gh'éwa da dés a quíndas ramétt che y nawa dént in mèz ai sass dal rishöö e y tiràwa dént al rüt [sporcizia]. La sa dóla (inf. = dulà) [si assottiglia] in di ram che sa tàiya wìa da la pianta, y sa fa viñì sitìi [sottili] e dòpu y sa mét inséma e y sa lìga cul fil da fèr sitìi in cin' sit a distànsa d'una shpánda l'üna. Da men a man che la sa cunsümàwa y tiràwa wia un fil da fèr, ishì la sa zhlargàwa föra e sa

pudéwa duperàla emò par un pèz. La sa duperàwa sótt al brash par ishcuwà, parchè sa pò miña ciapà la shcùwa da léñ cum'è la shcùwa da ca. Mi hu mai visht anca cént ann fa a duperà i shcùf da léñ dént in di cà. In cà y duperàwa i shcùf da sajìna e i shcùf da léñ y a duperàwa par la shtala di béshti e par i shtràat dal paés parchè y gh'éwa tüc jó al rishöö.

Bedóla = betulla. L'è quéla che la g'ha la pèll bianca. Cun la pèll da la bedóla y fawa la carta. L'ewa al Grazi [Pancrazio] e 'l Tòni dal Bösh, y la peshtawa e dòpu y la töghéwa drée in sacòcia e dòpu quan' che y nàwa in d'un quai sit che y sa truwàva cun trìi o quátru óman e che y parlàwa da ròp da tiñì a mént, y tiràwa föra quéla carta lì cun un tukét da carbón e y shcriwéwa. Quìi y hu visht anca mi.

Sambük. *Sambucus nigra* = sambuco. Al San Bük l'è quél che va miña in Paradìs, l'è cundannàa a shta 'n tèra parchè l'è' 'n léñ al sambük. Al sambük al fiurìss da jüñ par San Juwàn Batìshta che l'è 'l vintiquatru da jüñ, e sa va a catà i fiùu da secà par l'invèrnu quan' che sa ga la frejùu e la tóss, la cushtipazión insóma, quan' che sém inseràa [o injeràa?] in dal shtòmik, quan' che sa pò fiadà pòk, sa da l'áqua di fiùu da sambük e sa guarìss in d'un para da dì s'è béi shòlt. Dòpu da lüy, i fiùu che y sa cata miña a gh'è sü i balétt e 'n dal marüdà i diwenta négri e sa fa la marmelada. I maèshtri, i dó maèshtri jó chi, y la fa tüc i ann. Sa fawa cöz, pö sa peshtàwa. Al léñ da sambük a l'è vöidu a gh'è dent un bumbàs che 'l sa rüza fö par nagótt, e una wòlta y fawa i bufétt da bufà 'l fök. Sa fa anca i tübi da léñ che y sa pò métay jó 'n d'una pilòta [vasca di pietra] par impienìla fina sü 'n cima al tübu. I fiöö y fàwa i cifulìn cul sambük, y ga fàwa dént un'arma [ancia] e 'l ga peshtàva dént un mèz leñét e pö quai wòlt al ga fàwa düü böc e quai wòlt y a fàwa miña. E quan' ch'y fàwa miña i böc al fàwa 'péna "fii, fii".

Erbe

Erba dal pè róss. *Polygonum lapathifolium* = Quéla lì y la teñéwa y la catàwa föra quan' ch'y gh'éwa i càvar. Y la fàwa büy e dòpu y ga dàwa quél'áqua lì da béf quan' che la càvara la gh'éwa la diaréa che la nawa da còrp. Quél lì l'è cum'è un reshtrinjént che 'l ga shtrinjéva al büdèll e dòpu la guarìwa.

Erba di bíss. *Echinum vulgare* = erba viperina. L'èrba di bíss la mia Mamm la diséwa: "In d'è che gh'è 'n jir quìi sushkétt da quél'èrba chi, da bíss ghe n'è míña, ta pò shta jó a segà sénza pagüra parchè quel'èrba chi y bíss y shcápa se y la 'ncùntra. Büsöña che la g'ábia un quai udùu che y fa shcapà".

Curijöla e fiùu 'shcüdeléta da la Madóna. *Convolvulus arvensis* = vilucchio. Quéla lì la gh'è da par tütt, tütt adrée ai shtraat, quii senza ciménf. Y ga ciama la curijöla parchè gh'ewa na lejénda che y cuntava sü i jént véc: "Se wurìi ciapà 'l sùu, cerchée da na a shpass quan' che va a shpass la Madóna che l'è ai vündas ur, che la fa i fiùu cum'è i shcüdèll che la Madóna la beweva föra da lì la góta da la ruzada che la gh'ewa sée.

L'è 'n'erba infetiva, cativa, brüta. La mia Mamm la diséwa che sa pudéwa miña dishtöla [sbarazzarsene]. L'ewa tan' grama par al furmént parchè in duwa la sa taca l'è cum'è l'èrula, la mör lì sü la pianta in duwa la wa sü.

Cuwa cavàla. *Equisetum arvense* = equiseto o coda di cavallo. Quéla lì la zhmagriva 'l camp, la porta wia la grása inveci da lasàlla lì 'n dal camp in duwa che gh'ewa büsöñ i patati la grása. La mia Mamm la ma diséwa: "Cava funt che sótt al raìs (?) jó 'n funt a gh'è 'l cen' frank". Ma quéla lì l'éwa na shtòria che sa ga cünta ai tusanèll che cumíncia a lawurà la campaña par fa che y lawuràss bée.

Üghéta da la gólp. Quéla l'è un bóshk cum'è üsu quésh' chi che'l véñ miña sü tròp wòlt. L'üghéta la véñ sü cum'è a shpighétt ishì cum'è a füz e quéla y la pò manjà anca i fiöö che l'è rósa da culùu. Y la ciama l'üghéta da la gólp. La nòsa Mamm y na la lasàwa manjjà, la diséwa: "La fa nagótt anca shtéss". La gh' éwa 'n güsht pytòsht brüshk. A nüm la na piažéva anca shtéss.

Erba la maladéta. La mia Mamm la diséwa che l'éwa 'l'èrba maladéta' parchè la sóshka in d'una manéra che presémpiu la gambina dal carlón se l'éwa sótt a quel'erbàsha lì la veñéwa sü tüta shtòrta. Pudéwa miña viñì sü.

Erba cenerina. La diséwa: "Quéla l'è pròpi 'n pùu maladéta parchè la veñ pròpi sü tacàa a la pianta dal fasöö e la zhlarga föra i sö raìs e la pianta dal fasöö la rèshta ingusàda e la pò miña fa la sua reüsìda, 'l fasöö bèl grant, la téga granda cun dént i fasöö, déž o dódas ishì. La fàwa vündas béi gròss e wün patìi che 'l reshtàwa pinìn, patìi.

Bianchishpín. *Crafaegus oxyazantha* = biancospino. La gámba dal léñ l'è gròsa ma 'l créss cum'è 'n bóshk ishì; l'è miña tan' wòlt e 'l g'ha la gamba che l'è gròsa ma cürta in dùwa che l'è tacàa 'l léñ, ma che l'è 'n culùu blö shcür. Al binachishpín al fa i brüñöö. A manjày però y è brüshk e y è dür e y è sémpru ghèrp, però y catàwum e y metéwum in sacòcia e nàwum cunt al nòs jèrlu a lawurà e manjàwum brüñöö. Però la mia Mamm la ma na lasàwa manjà pòk, la diséwa: "Manjén pòk, parchè pòduf p[i]ü cagà".

Ulivèla. L'è négra e ga n'è da quìi picài [grappoli] che y è quasi grant cum'è i picai da üga quéla 'n pùu patída. Nüm a sa zhmajàwum in dal catàla, la metéwum jó in dal mè shcusarèl e tan' che l'éwa marüda la sa shküshàva 'n pùu e la zhmajàva al shcusàa che nàwa a shcöla. La mia Mamm la següitawa a wuzàm adrée. E quéla dòpu quan' che gh'éwa miña la mia Mamm che l'éwa sü 'n casìna, nüm la peshtàwum cul martèl e dòpu la shpreméwum dént in d'un tukét da pèza da lensöö da ca parchè y éwa làrk da fìl e la sa shpreméva [spremeva] föra bèla néta. I mée fredéi dòpu y ga la diséwa cunt i sö amìs da shköla, al Pepìn, al Furtunàa, al Ri, al Batishta: "Ti guarda che hu preparàa l'inchiòshtru ma g'hu miña al peshtunìn [bottiglietta] da métal dént". E ilùra al Melchiòrr al g'ha dìi: "Ta'l pòrti sü mi". E quan' che y la purtawa sha: "Pòrta jó 'ntant che la mia Mamm l'è a mùlc la vaca che mi prepàri dént par dumán".

Quan' che y riwàva a shköla, lur y nawa jó un quai cin' minüt prima e 'ntan' che la maèshtra la fàwa pasà i fiöö se y gh'éwa i man e i uréc bróz o nét, che y a fàwa entrà in aula, lur y sa fawa vedé par prim e quan' che y nàwa dént a shköla y ciapàwa i peshtunìn e ya wuzhdàwa dént un pùu par wòlta dént in di carimàa. Quan' che gh'éwa 'l *dettato* y sa metéwa drée a shcrìf e l'inchiòshtru al shcriwéwa miña parchè gh'éwa dént quél matt, "Signora maestra, non si può scrivere!". Ilùra la diséwa: "Ma insomma bisogna dire al direttore di cambiare l'inchiostro".

Parchè séwum tüc a shköla 'nzéma, prima, segunda e tèrza. La tèrza la maèshtra y la ciapàwa sémpru par últim da shpiegà parchè y a teñéwa sótt fina mizhdì.

Sempiterni. La g'ha anca un bel nóm. L'è quéla che la g'ha quìi baletìn róss che g'hu fay vedé. L'è cum'è 'n bóshk che 'l g'ha i ram cum'è 'n bóshk da nishöla, 'n pùu püsée bass. Quìi baletìn lì y sa pò miña manjài. Al mè Pa 'l diséwa: "Nüm sa pò miña manjài, y a mánja i ulcéi".

Ranuncul. *Ranunculus acris* = ranuncolo. Nüm ga ciamum 'ranúncul': "Shta luntàn di ranúncul cui béshti parchè l'è ishì velenùs". Ma lùr y la mánja pö miňa anca shtéss. Da ranúncul ga n'è tant in süi muntáñ e sül sentée che sa va al Generùs ga n'è 'n müc.

Arnica. *Arnica montana* = arnica. L'è 'n fiùu jalt gran cum'è 'na margherìta. Quan' che sa zhlóga 'na cavìja d'un pèe y la metéwa là y fàwa l'áqua d'arnica. Quan' che l'ewa drée a trà sü 'l büy y la töghéwa jó dal fök e y la lasàwa viñì 'n pùu fréja e pö y ga ciapàwa 'l pè e y ga la metéwa jó in da la püñàta in dùwa y l'éwa fàya büy par fa che 'l ga reshtàss jó tüt bèl. Y ga fàwa quìi bañ lì un quài dó o tré wòlt a la cavìja o al gumbat in di zhlugadür (?) inzóma. Al mée pòru Pa l'ewa fay in da la shpala che ga l'ewa dì al dutùr Tognacchini che 'l gh'ewa da fa quél mishtée lì. Al shtawa a Cashtiglión, l'ewa mèz matt, ma 'n brawu dutùr. Quan' che l'è viñüü sü a visitàl al g'ha dìi: "Shur sìndik l'ha zhlugàa la shpála e mi ga dìsi da fa quésht. Al ciàpa l'árnica, la fa büy e pö 'l fa sü 'n impàk par trìi dì, wün drée a l'òltru, d'áqua d'árnica; pö 'l vedarà che la fa bée. Se 'l ga l'ha miňa al vaga 'n farmacìa a töla". Y gh'éwa i fiùu sék. Ma nüm ga l'éwum sémpru in cà parchè la catàwum d'autüna e la fàwum secà a l'umbrìa parchè l'è tan' medicinal.

Papávar róss. *Papaver rhocas* = papavero. Quan' che nàwum tö via 'l furmént, la mia Mamm y la fáwa cercà fö i papávar e y a metéwa via in d'un mazét e quan' che y veñéwa, parchè miňa in da tüc i camp y gh'è dént, na fàwa cercà fö 'n mazét e y la ligàwa 'nzéma cunt un fil d'èrba e pö y la tenéwa sü sü 'n òlbia in sü 'na shtanga a l'umbrìa. E quan' che l'ewa bèl sék che 'l sa rumpéwa miňa quel mazét lì, che ga nàwa miňa via i föy, e ilùra quan' che veñéwa quai sìr che sa ga n'éwa miňa vöya magàri da durmì, la tiràwa sha quél mazét lì shì che l'éwa mettüü dént in d'un sachetìn da carta, pö y la zhbujàva cun la güja al zachét e 'l na la purtàva magàri jó e la na diséva: "Udùra quésh' chi un dó o tré wòlt". Náwum in léc e durmìwum e na veñéwa sha 'l söñ e durmìwum cum'è jir [è preferibile purcéi]. Se la na dàwa da béf l'è cum'è la cocaina da dèss. Y la tenéva riguardàa e la lasàva miňa in jir parchè séwum fiöö. E nüm par rit ga curéwum adrée a 'n'òltru fiöö cunt i mazétt da èrba par fa paré che l'éwa quél fiùu lì e diséwum: "Adèss a ta 'ndurménti wèh!" e shcapàwum e ridéwum e ga diżéwum: "L'è miňa wéra, l'è miňa wéra!"

Dénc da can. *Lepidium draba* = lattona, erba di Santa Maria. L'è quéla che la g'ha quéla föya ishì ripisàda [ricciuta] e quan' che la fa 'l fiùu, che l'è jalt e dòpu, quan' che l'è marüü, al véñ una bala che quan' che sa ga bófa sùra véñ via tüt. Al sa ciáma 'sufión'. Al sóshk da l'insalàta al sa ciáma 'dénc da can'; quan' che l'è marüü 'l fiùu al véñ un sufiòn.

Viuléta. *Viola odorata* = violetta. Ga n'è da tanti qualità da viulétt, da quìi grant e quìi pinìn. Y dis che y è medicinàl, ma mi 'l su miña. La viöla dal pensée l'è jàlda e y ga ciàma la 'viöla da la jelusìa' e quéla blö la vö dì quan' che y ma la regalàwa y diséwa: "Al culùu da quéshta che 'l wöö dì che ta wöy un pùu da bée" E quéla che la g'ha i dó föy un pùu blö in pée e che la g'ha i òltri föy un pùu rigàa da grìs, la wöö dì: "Ta sée pròpi la mia amìża".

Erba dal sawón. *Saponaria ocymoides* = saponaria. Quan' che i nös mámm y gh'éwa da lawà la biancherìa, i camìs da la fèshta dal sò ómm e di sö fiöö y na diséwa: "Déi, tusanèll, née sü sü la shtràda dal cimitéri che sìi che gh'è tanta èrba dal sawón. Catén un bèl brash e purtél a cà". Dòpu la fàwum mèża par ün, un pùu shi, un pùu par la mamm da la Juwanìna, un pùu par la mamm da la Richéta, e pö la metéwum là a büy. Y la töghéwa sü a tuchétt e la fàwa sü na shküma tremenda. Y la töghéwa sü da jó 'n dal pariöö cunt al püñ di man e y ga la metéwa sura a quìi camìs lì che y éwa jemò bañàa. Y ga pasàwa cunt i man sura par fala ciapà dént in di pañ. Dòpu y a lawàva e y diventàva béi nét. Dèss quéla lì su p'ü nagótt.

Garofulìn da San Genàr. *Dianthus deltoides* = garofanino di montagna. Quihsti a ga 'n éwa sü 'n mazz anca shta matina. E dòpu y metéwum dent in di mazz da fiùu vün chi e vün lì e y fàwa diventà bèl al mazz cunt al sò culùu un pùu shfaciàa.

Erba furmentina. *Salicornia europaea* = salicornia. Al mè Pa ma la fawa catà: "Fan sü 'n bèl mazz bèla séca che la métum wia par isht'invèrnu par i pàsar. Quan' che y va sü a manjà al pashtèl di galìnn sü 'n dal pulée ga bütum dent un mazét e lur y manja quél e intant i galìnn y manja 'l sò".

Malva. *Malva sylvestris* = malva. Oh, la malva quéla. I pòri cuntadìn y ga wöö bée tüc a la malva, parchè l'è bóna par tanti maa, par i maa da góla, par i maa dal nas quan' che l'è shtuppàa, par al maa di öc quan' che y brüsa, par al shtòmik quan' che'l brüsa, quan' sa digerìss miña, par i infiamaziòn.

E anca par fa diventà bèla la pèll da la facia: la sa lawa tré wòlt a la setimàna cun l'áqua da malwa cun jó vintisètt föy, pö la sa lasa lì a maẑarà e la sa dupéra tré o quatru wòlt, segunt. L'è bóna par tüt quél che sa pò vék da büsöñ, però quai wòlt par cèrti dishtürbi da la pèll a ga wöö dent anca un pùu da **menta peperita** (*Mentha arvensis*), l'è quéla che la fa sü i fiùu róss e l'è tan' fòrt al prufüm che sa pò quasi nanca uduràla dal tan' che la pasa sü par al nas.

Anca i fiùu da malva y è tan' preziùs per la salüt quan' che sa g'ha 'na fòrta infiamazión in dal shtòmik.

La malva e i sö fiùu y va catàa a la matína par la rüjàda che y g'ha da véss bañàa bée da rüjàda e pö y sa métt a l'umbrìa che y g'ha da secà a l'umbrìa. Quél lì a ga wöö un bèl péz prima che y na séca da métt wia. Sémpru a l'umbrìa, nèh, un mazét tacàa sü par la curdéta. Sa tira la còrda e 'n shtrafurzìn cunt un ciòo d'una part e 'n ciòo da l'òltra pö sa métt sü 'l mazét a cawàll e la sa lasa lì finchè l'è sìra. E dòpu la sa métt in d'un sachét da carta, sémpru carta, e ga sa fa dent un quai böc parchè la g'ha da seguità a reshpirà. Quan' che sa ga l'ha da büsöñ sa cata via i sö föy sémpru dìshpar, cinq, sètt, nöf, e y sa métt a büy in d'un padelìn. Quan' che l'è büyìi sa quàrcia jó 'l padelìn cunt un cuwèrc, la sa lasa lì a maẑarà un déẑ minüt e pö la sa béf cum'è che la piaẑ o dùlza o 'mara una chìcara par wòlta, miña pö na sedèla, nèh. Se la sa dupéra par la pèll sa fa i masàc, la sa tö sü da la püñàta cunt i man e la sa métt sü sü la facia e la sa teñ sü 'n pùu da chi e 'n pùu da là e la sa frega sü la facia e pö la sa büta wia parchè al zò lawurà al l'ha fay quéla, dòpu al g'ha da fan un'òltra se sa ga n'ha da büsöñ.

Erba purcelàna. = [ombrellifera]. Nàwum a catàla d'autüna quan' che crumpàwum al purcèl da 'ngrasà. Nàwum a Purléza a töl e dòpu 'n principiu péna crumpàa ga dàwum damò ròba da werdüra par netàk föra i büsék da tüta quéla marmaiyerìa che y manja quan' che y ga y ha i padrón da vént. Ilùra a ga dém erba purcelàna, shlavàz, verzétt, la shima di urtìk, vedràjin, pedòk.

Dòpu cumìncium a dak ròba püsée sushtanziùsa, 'na quai tòla da patáti shküshàa fö dent in da quìi èrp lì da purcèl, ga métum dént un pùu da farina par cumincià a 'nviàl par dak ròba bóna par dòpu métas a 'ngrasàl.

Erba medica. *Medicago sativa* = erba medica. L'è quéla che y ga dà ai béshti dòpu che y ha pisàa 'l zank, che l'è 'n maa che i

prím che y sa lasàwa al pashtùu, 'na quai d'üna la gh'è dent che veñ al pashtùu che'l dis: "Vardée che la pisa 'l zank". E ilùra la sa teñ a ca dal pashtùu, sa ga dà miña da manǰà e sa 'vìsa 'l veterinàri. Al sushpént da dak da manǰà e ga dawa jó düü èti da bütér impashtàa cunt al pévar e dòpu la guarìwa. Pasava quìi düü o trìi dì, metéwum la müsaröla e dòpu la guarìwa.

Treföy biank e róss. *Trifolium repens* e *T. pratense* = trifoglio. Gh'è quél che'l g'ha 'l fiùu biank e quél che'l g'ha 'l fiùu róss. Ma büsöña dágan pòk da manǰà ai béshti parchè al ga büy dent in di büsék, l'è tan' sushtanziùs e y 'ngrasa ma sa pò miña shfurzày.

Erba dal tay o milaföy. *Achillea millefolium* = millefoglie. A l'è tant' ütila che quan' che sa taiyàwum che séwum drée a segà, quai wòlt sa taiyàwum cul seghéz; ilùra la mia Mamm la ma fàwa dizhmét da segà, la curéwa a cercàla tré o quatru föy da quél'erba lì e la metéwa sü 'n dúwa gh'è 'l tay e pò la shcarpàva wia una pezéta dal cutìn e ma la ligàwa sü sül dì e 'l sank al sa fermàwa e n'ha may viñüü drée nagótt. E l'éwa bóna anca da fa áqua da béf quan' che sa gh'éwa i pulmón seràa da cushtipazión.

Drén. *Rubus idaeus*. Vedere 'Raccolta'.

Mur. *Rubus ulmifolius*.Vedere 'Raccolta'.

Frón. *Fragaria vesca*. Vedere 'Raccolta'.

Rösa salvádiga. *Rosa tormentosa* = rosa canina. Al früt da la rösa sa ciama 'gratta cü'. Y sa fa secà a l'umbrìa; y séca miña y rèshta pulpùs ishtéss e quan' che sa g'ha quéla tóss ishì 'nsishténta cunt un pùu da maa da góla, sa fa l'áqua. Sa ciapa 'na quai vinténa da quìi ròp lì, na branca 'nzóma, e y sa fa büy e sa fa l'áqua; la sa béf bèla còlda e quél'áqua lì la fa maǯarà la tóss. Y diséwa ishì i óman, al Martìm Maya; una sìra 'l véñ jó e 'l dis "Hu visht una pianta da 'gratta cü', ma cargàda, cargàda", e ilùra l'Ürèli al g'ha dìi: "Ma parchè y g'awarà ciamàa quél nóm lì?", e'l Martìn Maya al g'ha rishpundüü: "Parchè wün curiùs al l'ha rumpüü 'n mèz e pö al l'ha ciapàa e al l'ha fregàa sü e jó par vedé cus'è che ' fawa quél pél che gh'è dent in mèz e dòpu d'ilùra par un pèz a ga següitawa a mòrt al cü".

Vishc. *Viscum album* = vischio. Y la fawa sü par la piánta da àgru, al diséwa 'l mè Pa. Y fa i balétt biank e 'l marüda damò par Natàl, parchè y diséwa che l'è quél che 'l purtàwa la pas e che 'l prim regalìn che g'ha wüü 'l bambìn quan' che l'è nasüü jó i'shtala

la nòc da Natàl è riwàa dent un tusét e 'l pianǰéwa e l'ha dìi: "Mi g'hu chì nagótt da dat, Bambìn, parchè sém pòri, ma g'hu quél ramét chi che 'l g'ha sü tré balétt biank. Manjay miña parchè y ta fa murì". E shtu fiulìn a l'è shtay cuntentàa.

Érula. *Hedera helix* = edera. Hu visht la mia Mamm che la catàwa tant èrula e g'hu dìi: "Se ka ta'n fée?" e lée la m'ha dìi: "A g'hu al marsinìn dal Pa, che'l zuméya fina zhmuntàa [scolorito] da tan' che l'è bróz, e ilùra y m'ha 'nzeñàa, la Juana di Niàmara: "Cáta un bèl shcòss da èrula, fála büy. Várda che la sia tanta l'áqua che ta la fée büy. Dòpu ta la cólat cun la grìya da la sàbia, che ishì ta fée 'na wòlta sóla, parchè métas adrée a culàla cul ròp pinìn ta ga'n véñat pⁱü föra. Quan' che ta l'hée culàda ta ciápat al marsinìn e che la sia bèla còlda emò l'áqua, e ta métat jó al marsinìn e shcüshala jó, wòlzala sü e tírala jó par fa che la ciàpa tüt al bañàa. Ta la lasat jó tüt un dòpu mizhdì e pö dòpu ta la tögat sü e ta cumínciat a lawàla. Ta g'avarée pòk da shprém parchè ta wedarée cum'è l'è bèla, la suméya nöwa!" E ishì l'è shtàya e hu 'mparàa anca mi. Dòpu anca mi g'hu lawàa 'n vishtìi intrék al mè ómm. Sum fàya ütà però parchè mi sum miña tanta 'shpèrta da quìi fac lì. E difàti sum ishtàya cunténta: l'áqua da l'èrula la rèshta cum'è verdàshtra shcüra, négra e la rèshta 'n pùu zhlitigùsa [viscida].

Fiùu da fron matt. *Sanicula europaea*. Ma regòrdi pⁱü se la duperàwa da fa, quai còss par i galìnn. Ma la duperàwa miña i föy, la duperàwa 'l fiùu matt, parchè l'è cum'è 'n fiùu ma sa pò miña manǰàl parchè ta crépat.

Shigüda. *Conium maculatum* = cicuta. Oeh, la shigüda l'è grama. L'è la prima èrba che véñ sü a la primawéra. La véñ granda anca 'n métru e mèz. E la primawéra che sa g'ha tan' büsöñ par dak da manjà ai béshti parchè l'invèrnu l'è lónk e sa rèshta sémpru un pùu shcars dal fée. Ilùra al pòru Cecàsh al dis: "Ma parchè la g'ha miña da véss bóna da dak da manǰà ai béshti? Prima da manǰàs la cuwa y manǰarà anca quéla lì". Al dis: "Mi wuu jó a fan un ǰèrlu jó a Sotvìk", che l'è 'n d'è che la veñéwa sü. E lüü ga l'ha purtàda sü a ga l'ha metüda là 'n da la preséf. E i vak y la manjàwa miña e lüü y ha lasàa lì senza dak al fée. Una quai wüna che la gh'éwa fòrsi chisà che famm al n'ha manǰàa 'na branchéta parchè shta manzetìna la g'ha ciapàa i dulùu còlik e y ha duwüü na a ciamà 'l veterinàri che príma 'l g'ha da jó 'na butegliéta in bóca e pö shtéss

temp y g'ha fay preparà da fak i servisiay e y l'ha salvàda emò shtu pòra manzetìna. E l'ha dìi: "Sum shtüpit ma anca se séwa jùwan da quìi ròp lì na fàwa pⁱü parchè i béshti i resóna püsée da mi".

Predesée. *Petroselinum* = prezzemolo. Al predesée l'è medicinàl: al fa urinà tant. E y fàwa l'áqua dal predesée e y ga la dàwa da béf a quìi óman che y ciapàwa al maa da la préda [cạlcōli]. Par düü o trìi di al nawa bée, ma dòpu quél büsöñ al veñéwa püsée gròss e ilùra ga wuréva 'l dutùr. Ma anca lüü al pudéwa fa pòk parchè al maa da la préda l'è brütt e pö dòpu ga tóca murì.

Vedràjin. *Parietaria diffusa* = parietaria muraiola. La veñ sü quasi sémpru tacàa ai mür. La veñ wòlta un quai 70 ghéi. La métt la föya e la métt anca 'l fiùu. Quan' che i béshti y písa 'l sank, al veterinàri l'urdinàva da fak al dekòtt da vedràjin e pedòk, métay là a büy e pö dòpu 'n pùu püsée ga wuréwa fay büy parchè y éwa püsée dür. Dòpu y ga metéwa jó i vedràjin inséma e la fawa büy un quai quar' d'ùra e dòpu quan' che l'éwa sha fréja y ga la dàwa da béf. Y ga dàwa quél áqua lì anca al purcèl quan' che l'éwa inǰeràa [stitico] e 'l sa risulvéwa. Al sa metéwa drée a manǰà e wia. Al vedràjin y la mánǰa anca i jént. Al za fa büy. Quan' che l'è còtt al sa mét sü anca sü la pashta sücia. E l'è anca tan' medicinàl che quan' che, presémpiu, sa se'ntum inǰeràa, che wöö di pién, infeshàa, a fém l'áqua da vedràjin, la fém büy déž minüt jüsht. Par un ómm ga'n wöö déz föy e par un fiöö da sètt a vòtt, anca cinq. Sa fa büy un pùu a la shtrécia, che quél'áqua se y è cin' föy y è cin' minüt, se y è déž y è déǰ. E pö sa la béf ma miña dùlza, ga wö 'màra ishì anca l'è sénza zücur e senza mél. La fa tan' bée ai büsék, y sa dishfésha sübat e da lì mèž'ura sa sa sent sübat bée.

Urtiga. *Urtica dioica* = ortica. N'hu catàa 'n bèl mazét anca shta matína par fa la mia menèshtra. Adèss ga fu wedé cúsa wa jó in da la mia menèshtra. Sa pò fala büy e quan' che l'è bèla còta sa pò métala sü anca sü la pashta cushàda Al fiùu da urtìga l'è tan' medicinàl anca par fa viñì 'l zank, par métt al zank püsée, quìi che y ga l'ha 'n pùu mòrt.

Bruk. *Callina vulgaris* = erica, brugo. Quél a nàwum a fal sü par i munt par fak al bóshk ai cavalée (vedi) che y fàwa pö dént la galéta.

Caneshtrèl [plur. caneshtréi]. *Vaccinium myrtillus* = mirtillo nero. (Vedi 'Raccolta').

Prímula da la gamba granda. *Primula veris* = primula

Prímula. *Pr. vulgaris* = primula. Quéla la cuñùsi quasi nanca parchè la veñ miňa in dal mè pràa. Però par na a Lanz da la part dal cimitéri da Shcaria a gh'è 'n pràa che l'è fina bèl a guardà. Quan' che nàwa a fa léñ, quan' che éwa i léñ, pundàwa 'l mè ǰèrlu e pö 'l lasàva lì prunt e catàva 'n mazz da quìi lì e pö y purtàva 'n jésa dal gran' che y éwa béi e pö y düràva 'n pèz. Quéla pinìna la créss a sushkétt, la príma che veñ föra in primawéra che gh'è jó emò la néf, veñ föra al sushkét da la prímula che quéshta l'è bóna da manǰà quan' che sa fa la menèshtra, la sa mét dent, l'è ishì sawurìda. In quéla ch'hém manǰàa hier sìra gh'è dent anca i pratulìn che è i margheritìn pinìn, i prim fiùu da primawéra. Y g'ha la zhmàja rósa in di fuyét [petali].

Pervinca. *Vinca minor* = pervinca. Quìi lì y è fiùu da beléza parchè y è pinìn che veñ föra in primawéra e sa càta wulentéra parchè y è da beléza.

Ujìn da la Madóna. *Myosotis arvensis* = 'non ti scordar di me'. "In dal bóshk che ta crésat ti, dizhméntigat miňa da mi. E pasawa lì 'n ramét da *Myosotis* e 'l g'ha dìi 'Vàrda che bèl fiùu che ta sée, ma ta sée chi da par ti, cerca da miňa dizhmentigàss da mi'". Ishì la cüntàwa la mia Mamm, la Madóna la nàwa a shpàss ai vündas ur e gh'è sémpru sü anca un'ariéta fréja parchè y dis che l'è l'aria che reshpira la Madóna. Ilùra in dal na che la fàwa, l'è riwàda lì a 'n punt che l'éwa quasi finìi la pasejàda e la gh'éwa day al nóm a tüc i fiùu. L'è riwàda là in d'un sentée e l'ha dìi: "Ma guarda 'n pùu quésh' chi, l'hu miňa visht, puwarét. Ta darùu 'l nóm da 'miosotide' che 'l wöö dì: "Ta sa dizhmentigarée miňa da mi" [myosotis vuol dire 'orecchia di topo' forse per la forma dei piccolissimi petali del fiore].

Léngua da caň. *Cynoglossum officinale* = lingua di cane. Un dì sém nay 'n sélva mi e 'l mè Pa e nàwum là a guardà i pian' da cashtéña a vedé se ga n'éwa sü o no da rish. E 'ntant che 'l mè Pa 'l guardàva sü la pianta parchè mi sévi emò 'na bagàya da séš o sètt ann, mi guardawi 'shì 'n tèra 'n pùu da par tüt par vedé se gh'éwa 'n quai fiùu da catà parchè a quél'età lì sa g'ha miňa nemò quél interèss par la natüra. E ilùra hu visht quatru o cin' föy gran' cum'è na maň; y ewa vért, ma tüc zhmajàa d'un culùu café cargàa, e' l wa miňa wia 'l culùu, hu pruwàa ma 'l wa miňa wia. E lüü 'l m'ha rishpundüü: "Ma tananày, quéla lì l'è la 'léngua da caň'".

Cresón̊. = crescione. L'aqua quéda [quieta perchè scorre in piano] l'è na surjént da wall che veñ föra damò in di unìsh da Shcaria e da sha e da là da quéla wall lì cress al cresón che l'è medicinàl, diséva 'l dutùr; al za manja in salàta, e mi e 'l mè Pa a nàwum dént al dòpu mizhdì da la Duméniga e ishì fàwum la pasejàda e veñéwum a cà cargàa da cresón. Quéshta ma l'ha cüntàda sü 'l mè Pa che l'ha cuñusüü 'l dutùr che quél malàa lì shì che'l z'ha cüràa cul cresón. Al mè Pa al cuñuséva 'n tudéshk che l'éwa malàa e 'l guarìwa mai e 'lùra al mè Pa al g'ha dìi: "Ma che'l vaga d'un quai dutùr da campáña". Ilùra lüü l'è nay e l'è nay a Pigri che na cuñuséva la wün a Pigri, e l'è nay fö e al g'ha dìi: "Pruwém anca nüm a fa quéla cüra lì dal cresón". Che dòpu quél ómm lì a l'è viñüü sha dal mè Pa e 'l g'ha dìi: "T'al zée, Bertìn, che 'l m'ha fay fa la cüra dal cresón. Al ma la fàwa anca büy e 'l la manjawa cunt un pùu da saa". E l'è guarìi. E 'l mè Pa al g'ha dìi: "Ma che na capita p[i]ü!" Cum'è par dì che 'l cresón al g'abia ishì na fòrsa da fa guarì dal maa.

Félas. *Nefrodium filix mas* = felce. A gh'è al márc e la fémina, al márc al véñ grant, i ram pelùs culùu róss, e la fémina la rèshta cum'è pinína parchè la fa tanti sushkétt parchè l'è na fémina e la g'ha da prugredì. Al marc, quan' che l'ha fay la sua shtajón, l'ishtàa, dòpu in autüna al séca.

Tass barbàss. *Verbascum thapsus* = tasso barbasso. L'è na shtòria che m'ha cüntàa la Martinéta. N'ha filàa quéla dóna lì, cusa n'ha filàa! Al sa che l'éwa cum'è 'n réf dal gran' che l'éwa filàda fìna e bée. Ciapàwum la güja da la lana e cüžiwum i culsétt. A gh'éwa 'n jùwan e na jùwina che y sa ciamàwa Rénzu e Lüzìa e la sua ca l'ewa cum'è föra in d'un desèrt in dal bóshk inzóma e gh'éwa 'na cà fáya sü pròpi cum'è 'na casìna e la dent da cà la Lüzìa. Cum'è fiùu la gh'ewa quìi tass barbàss sètt o vòtt shük da quìi lì. Ilùra quan' che la famglia da shtu Lüzìa y ewa 'n pùu malàa i fiöö, la sua mamm la nava lì a catà via i fiùu dal tass barbàss che y ewa fay cum'è 'n važ, che jó a bass al g'ha tanti föy che i föy dal tass barbàss y è da velüü e 'l culùu l'è 'l culùu da la shéndra. In dal temp è pasàa vün che 'l nawa a cásha ma 'l gh'éwa miña 'l shciòpp, al gh'éwa 'n füsht da léñ che shparawa föra 'na baléta ishì da piumbìn. L'è nay là in da shtu cà e 'l piuwéva cum'è 'n matt e 'lura l'è riwàa da fö da la pòrta la tusa a guardà 'l temp: "Oeh, cuma 'l

piöf, mamm!" E gh'ewa la sótt a la grùnda dal téć shtu juwinòt e 'l g'ha dìi: "Cáshum miña wia, vèh, che sum nay par ciapà 'n quai ülcèl da manjà e sum riparàa 'n pùu sótt a la grunda dal téć, ma però t'hu tucàa nagótt par fa 'l ròp malaménts. Adèss l'ha dizhmettüü 'n pùu e ma'ncamíni e gràzia". Ma la Lüzìa l'ha g'ha entrada dént in dal cò: "Ma che bèla, ma che bèla". Intra da lüü al parlawa ishì.

Lée l'è shcapàda dént in cà quan' che l'ha visht e l'ha dìi: "Oh Mamm, o Pa, là da fö gh'è là un ómm". "Cusa fal shtu ómm?". "L'è là 'n pée". Al zarà parchè 'l piöf" y g'ha miña day impurtanza par nagótt. Però al dì adrée al zò pa l'ha visht quel jùwan l'è viñüü là ancamò. Ilùra l'è nay föra lüü e 'l g'ha dìi: "Cusa fét chi, chi nüm gh'hém büsöñ da shta chi parchè l'è bèl citu, citu e wöy che nisün che y veña sha". "Mi sum shpic e ta disi sübat che ma piaž la tua tusa". "Men paròl e töt wia da chi". "Si, ma töghi wia però wuu la dal don Bundi a dik che wöy maridàm cun la tua tusa". E'l dumàn è nay là al prèwat a parlà cul pa da la Lüzìa.

Ilùra al prèwat al g'ha dìi: "Al fiöö a l'è 'n gran' fiöö. L'è d'òr, sa pò dì che'l pésa ishì. Ta pò dak la tusa a öc seràa. Sa sa che la tusa l'è 'n pùu jùwana, ma quan' che ta l'he maridàda ta se fö d'un fashtìdi". "Adèss sübat no parchè a l'hu visht una wòlta". E'l don Bundi al g'ha dìi: "Ta pò miña maridàt ti, la sa marida lée". "Adèss intant al m'ha dìi che ga piaž i shép dal barbatàss, ilùra che'l véña shà a murusà cunt i shép, la tusa al la vedarà ben pòk parchè wöy léjay un pùu mi i sö pensée". "Bée, cercarù da vedé anca mi cum'è l'è la ròba e dòpu parlarù".

Dopu lüü al nawa là da nashcundón e 'l prèwat ga 'nzeñawa da che part che l'ewa par nà a truwàla". "Pasa lì che ta la 'ncuntrat". E ishì è nay avanti un pèz. Dòpu gh'è shtay un rufiàn che 'l g'ha dìi cunt al sò pa: "Varda che gh'è 'l don Bundi che'l ga 'nzéña a truwà la tusa". Par sinceràss l'ha shtremìi la tusa e al gh'ewa dìi: "Se ta ma disat miña chi ta 'nzéña quél sentée da 'ncuntrà 'l Rénzu a ga disi cul tò pa che ta gh'hée 'na shcundiröla e che ta 'ncuntrat sémpru quél lì". E ilùra lée la g'ha dìi: "Al don Bundi". "Védat cus'è y è bón da fa anca i prèwat, y è balòss". L'ha dìi ishì la pòra Martinéta. Ilùra mi g'hu dìi cun la Martinéta: "T'hée pìü numinàa 'l barbatàss". "Al zò pa al n'ha piantàa sés shük e è pasàa in quel mument al Bundi e 'l g'ha dìi: "Cusa sét drée a fà?". "Sum drée a

piantà ses shük parchè ishì al guarda i shük invéci da la Lüzìa". E mi g'hu dìi cun la Martinéta: "Parchè, y è ishì béi i barbatàss?". "Y è belée, y è fay cum'è vas da fiùu. Y è ishì wòlt, ma jó 'n bass y g'ha tanti béi föy lark, shpalancàa, da velüü jalt cunt un zik da udùu". I fiùu y è tant ütil par la tóss e i fréjùu e catarr che sa ciapa d'invèrnu. Y sa fa büy, a péna che y léwa 'l büy büsöña töy jó e qwarciài e shta 'tént quan' che la shcòta emò 'n zik da béwala, o 'màra o dùlza, e dòpu fala sü e 'na 'n léc parchè al fa sübat südà e büsöña miña refrejìi.

Pampursìt. *Cyclamen hederifolium* = ciclamino.
Nüm fiöö quan' ch'éwa finì la shcöla, la maèshtra a na diséwa: "Andate in 'sélva' a catà i pampursìt e pö purtéy in jésa a la Madóna" che a quìi témp la y éwa miña pruibìi. E nüm fiöö quan' che séwum drée a catày a diséwum: "Ta sée pròpi chi da par ti, ta sée tan' bèl e ta sé anca prufümàa, ma che bón udùu [dissimilazione] che ta gh'hée adòss!".

Fiuchét. *Gentiana kochiana* = genziana.
A la fin da febràr e marz l'éwa la shtajón di fiuchétt e nüm a gh'éwum una casìna föra 'n d'un pràa che 'l sa ciamàwa 'camp redùnt'. In da quél camp lì l'éwa 'n fiuchét sól, e''n belée e dèss ga n'è p^{j}ü. I mée fredéi y ciamàwa i sö amis e y ga diséwa: "Ném che vém là in dal nòs camp redùnt a catà fiuchétt". Y nàwa a cà e y vuzhdàva i libri da la bursa da shcöla parchè da bursi ga n'éwa miña 'n jir. Quai d'ün y ciapàwa 'l capèll da métay dént, quìi ch'y gh'éwa miña la bursa e pö y veñéwa a ca e y a shcundéwa e quan' che y nawa a Rusàri la sìra y 'mpienidéwa y shcarsèll da fiuchétt e quan' che veñéwum fö dal Rusàri, i tusón y ga curéwa drée ai tusanèll y metéwa 'n bóca 'n fiuchét e y a la zhgunfiàwa da fiàa e y fàwa paré da nagótt e y fàwa póm sü la shkéna, süi brash in d'è che y na ciapàwa, anca sü la fàcia. E nüm shcapàwum e sa ridéwa. L'éwa 'n jök che sa shpasàva wia e sa ridéwa. Quan' che y gh'éwa p^{j}ü da fiuchétt sa curéwum a drée a 'dass al bòtt': "Teh, pòrtal a cà". Diséwum ishì.

Créshta dal gall (?). *Rhinantus minor* = cresta di gallo.
Mi ga l'hu miña in da l'öc.

Mentasha. *Mentha arvensis* = menta.
Quéla, che la gh'è dent in di patáti, la g'ha 'n raìs biank, lónk e quél lì y la metéwa la a büy che y la fawa büy e pö y la peshtàva cul martèll

e veñéwa cum'è 'na papìna bianca e quan' ch'y gh'éwa 'l ǰél in di pée, i fiöö, y ga la metéwa sü e y ga la ligàwa sü cunt una pèza.

Sigrijöla. *Thymus praecox* = timo.

Quéla la sa dupéra quan' ch'y fa cöǯ i péss, y ga la mét sü par prufümay quan' ch'y è lì 'n dal tunt e pö anca jó in da la padèla intant che y cöz. Y ga na métt sü na zhbrizada, un pìzik.

Pianta miña. *Plantago media* = piantaggine pelosa.

I föy da quéshta ch'y è bón da mét jó in da la menèshtra. Y a peshtàwa crüü e quan' che gh'éwa un quai cawàll che 'l gh'éwa quìi zhgrafiñàt che ga veñéva föra 'l sank y ga la metéwa sü. Se y ga la fawa l'è parchè y guariwa.

Campanèll dal més da setembri. *Campanula rotundifolia* = campanella.

Nüm y catàwum parchè fàwum di béi mazétt.

Fiùu da la néf. *Tussilago farfara* = farfara, tussilagine. Quan' che nàwum a shpass cul mè Pa, al ma diséwa: "Ném a fa 'n ǰirét. Qwàrciat sü bée parchè 'l fa fréc. Sa'n disat Lisa, töghi drée anca la tusa". "Ma guardée che'l fa fréc". E 'l mè Pa al ma diséwa: "Ta vedarée che gh'è jemò föra i fiùu da la néf". E pö na purtawum a cà trìi o quàtru da fa vedé a la mia Mamm. "Quìi fiùu chi y va cóshta un burdèll da fréc" la diséwa.

Pratulìn. *Bellis perennis* = margheritina. Y veñ fö a la primawéra. Al prim fiùu che veñ la primawéra ma pö y gh'è anca d'invèrnu. La veñéva föra e la sa shcundéva parchè la gh'éwa vergóña da l'invèrnu. Pö l'ha cashàa föra 'l cò e gh'éwa lì un ómm che 'l nàwa a la casìna e 'l g'ha dìi: "Ma 'n da vét ti che ta jélat?" e le l'è reshtàda tant in vergóña che la s'ha zhmajàda i sö fuiyétt da róss.

Camamèla. *Matricaria chamomilla* = camomilla.

La véñ föra d'ishtàa. Quan' che gh'è 'l fée, tanti wòlt l'è dent in mèz, ma la sa cuñóss parchè i sö fiùu y è magheritìn pinìn cunt i fuiyétt biank e la crapéta d'òra. Quéla lì l'è bóna sü tüc i argumént, da fa durmì, da fa dijerì, da fa calmà cèrti dulùu.

Butunìn d'or. *Tanacetum vulgare* = tanaceto.

Y gh'éwa n'òltru nóm anca. La pòra Rica la m'ha dìi: "A vöy dat una pianta da piantà che la sa ciama zhverguñùsa" e mi g'hu dumandàa: "Parchè y ga ciáma 'zhverguñùsa'?" e lée la m'ha dìi: "Parchè l'è miña shtaya bóna da fa viñì sü i fuiyétt o jalt o négri süi fiùu e ishì l'è na pòra pelàda".

Taca-punc. *Arctium minus* = bardana. Sa curéwum adrée e y sa bütàwum adòss in di cavéi, da par tütt. Nüm a fàwum ishì a shkivày parchè se y nawa dent in di cavéi sa pudéwa p[i]ü tiray fö. Quan' che y a peshtàva lì sü la fácia y éwa cum'è 'n rish da cashtéña, che in dùwa 'l peshtàwa al fàwa viñì föra 'l sank.

Brüshtiéta [piccola brusca]. *Carlina vulgaris* = carlina comune. La ciamàwum brüshtiéta parchè l'éwa cum'è 'na brüshtia [spazzola] mulišìna quan' che la pasàwum sü la fácia. L'éwa cum'è 'n velüü e nüm fiöö ga tiràwum via tüc i föy da shpìn e pö diżéwum: "Sha che métum sü la cípria" e jó a rit cum'è i matt. In di cà, in di quatru mür al mè Pa 'l diżéwa: "Shtée 'ténti parchè quél che fa wün al la fa miña quel òltru". Al señàwa 'l temp, presémpiu, quan' che l'éwa bèl, quan' che gh'éwa i nüwar l'ewa miña seràda e miña vèrta.

La trishtéza da l'ómm. *Cirsium heterophylium* = cardo triste. La mia Mamm la diséwa: "Quéla y ga ciáma la 'trishtéza da l'ómm parchè la shpùnc".

Fiurdalìs. *Centaurea cyanus* = fiordaliso.
Al véñ sü in mèz al furmént quan' che l'è marüü e la mia Mamm al ma la fàwa catà parchè l'è bón da fa l'áqua par i öc.

Insalata di böö. *Cichorium intybus* = cicoria selvatica.
Sü 'n da la shtrada da Shaga a ga n'éwa sémpru tanta e la mia Mamm la diséwa: "Cátan tanta parchè a l'è na mediżína par i béshti". E quan' che i böö y la cañàwa via che nàwum a cürày, y la shtrepàwa, y la cañàva miña dal tan' che ga piażéva, e 'ntant la sa shtrepàwa parchè la g'ha pòk raìs in sü la shtrada.

Dénc da can. *Taraxacum officinale* = dente di leone. Quan' che la finìss da fa föra i fiùu farlòk, parchè y bufàwum e y nàwa wia. Quan' che i sö fiùu y è marüü, nüm ga ciamàwum i 'fiùu farlòk' parchè ga bufàwum adréé e lur y nàwa. Ga veñéwa via oñi bóff che sa fàva jó 'n fùnt al fiùu y gh'éwa tacàa 'n zík da suménza. I fiulàsh y shpeciàva che füsum inzéma quan' che veñéwum föra da la jésa a la sìra che nàwum tüc a Rusàri, una wòlta, adèss ga va p[i]ü nisün, y la dis p[i]ü, e pö y na la bufàva 'n fácia e nüm a shcapàwum e lur y na curéva drée ishì par rit e par jügà e dòpu sa dàwum al bòtt: "Portal a ca e portal in léc".

Erba da la shkéna dal cuníli. *Polygonatus multiflorum* = sigillo di Salomone. Quéshta chi y na diséva che l'éwa quél'èrba velenùsa.

Par la sua beléza l'è cultivàda anca in di jardìn. I bak y è négri che quan' che y è marüü l'è püsée bèla ancamò che quan' che l'è fiurìda. I nös jént y wuréwa miña che y catàsum parchè y è tüc velenùs, ma nüm da nashcundón y catàwum e sa y tiràwum adrée. Quai d'ün y éwa marüü e y sa shpatashàwa e par fregày via e par miña tukày a ciapàwum al panét dal nàs e pö al bütàwum via e 'l suteràwum sótt a 'na mòta da trapüshée e pö diséwum: "Ti da dumàn matína ta sée bèl e crép".

Ciuchìn. *Convallaria majalis* = mughetto.
Y a máya miña nanca i béshti i ciuchìn. Y è béi y catàwum par purtày jó 'n jésa a la Madóna parchè y shpüza da bón e pö i finìss in maĉ che l'è 'l més da la Madóna.

Shpunjaràtt. *Ruscus aculeatus* = pungitopo.
A Natàl mi e 'l mè fredèl a nàwum là al shtradón da Repöñ che lì ga n'è tant e ilùra al nàwa jó in d'un zhbrìk a catàl parchè lì l'éwa püsée bèl grant. Al töghéwa sü 'l fulcìn par catàl wia par miña shpùnjas e 'l fàwa sü 'n bèl fashét parchè dòpu ga na dàwa 'n pùu a tüc quìi ch'y ga la cercàwa. I fashétt y a ligàwa cunt una vit d'albùra che la sumèya a 'na còrda, la sa rump miña nanca a taiyála cul fulcìn e 'la metéwa sü ' shpala parchè ishì sa pò miña purtàla cui mañ, parchè y shpunjéva cum'è i shpín. Ma a guardàla l'è 'n belée quan' che la g'ha i balétt róss.

Shigóla màta. *Allium vineale* = aglio pippolino.
L'è pròpi quéshta. Quan' che l'è drée a fiurì a l'è 'n belée parchè la sa vèrt cum'è na shcátula e salta fö quel fiùu lì ishì che l'è 'n belée.

Aĉaröö. *Narcissus poeticus* = narciso.
Adèss l'è pruibìi a catày i aĉaröö quan' che y gh'è parchè l'e'wa 'na cundàna che tüc y veñéwa e sa tacàwa lìt sótt ai bóshk. Tacàwum lìt che chi na cercàwa püsée e 'n quai fiöö y a vendéva al marcàa par ciapà 'n quai còss.

Zhbuzhanéf. *Galanthus nivalis* = bucaneve.
Al mè pòru Pa quan' che 'l veñéwa jó da Shaga al diżéwa: "Hu truwàa un zhbuzhanéf e quan' che gh'è quìi fiùu chi y séña che finìss l'invèrnu".

Shpiga màta. *Antoxanthum odoratus* = palco odoroso. A 'n veñéwa föra tanti in di camp da furmént e la mia Mamm quan' che y éwa pròpi tanti la ma fàwa cercà föra 'l màzz e pö y ga la dàwa föra ai galìnn ma y la becàwa fö pòk o nagótt, y la zhgarbàwa [razzolava] ishì.

Shpiga si e no. *Lollium perenne* = logliarello, loglio inglese. "Quésht'ann ga n'è dent pòca da 'shpiga si e nò in dal furmént" diséwa la mia Mamm, "Al wöö dì che quesht'ann al furmént l'è miña tan' bèl"

Linùsa di böö. *Phleum prantense* = coda di topo. L'è dént in dal furmént e cercàwum fö la shpiga faya che dòpu ga la dàwum ai böö che y aràwa i camp. La fàwum sü a fashétt par tiñìla separàda da l'òltra pàiya e pö la dàwum ai böö parchè la g'ha tanta fòrsa.

Canna da palüda. *Phragmites australis* = canna palustre. Oöh lì 'n di Dòss ga n'éwa ishì. Nüm y a catàwum e pö sa curéwum adrée a fa ghilìciga [solletico] e se burlàwum jó 'n tèra parchè y na cashàwa là e na vedéwum pìü y na diséwa: "Ta sé pròpi 'na pòra zhgarlìsh ta bórlat jó par nagótt".

Tremacuwa. *Briza media* = sonaglino. Quan' che gh'éwa sha 'l témp di tremacùwa a fava izhgaràta [svelto] par na a catà in dùwa ch'y éwa béi par la mia maèshtra Costanza De Benedetti. Lée l'ewa tüta cunténta e la ma diséwa: "Dove vai frugolina a coglierli così belli. Giorgio, i tuoi non hanno mangiato abbastanza dalla terra e sono piccolini e sciupati".

Erba dal caruìn. *Avena fatua* = avena selvatica. La mia Mamm la catàwa e pö la metéwa wia a secà a l'umbrìa. Nüm la ciamàwum l''erba dal caruìn'. Al la metéwa wia a secà ma ga na wuréwa pòca par wòlta, al na catàwa 'n brancòt ishì e la ga diżéva cul mè Pa: "Shcrìvak sü che l'è al shcartòz da l'èrba dal caruìn'" e na la metéwa sü süìj él. Quan' che gh'éwum al calcáñ dal pè jelàa, la fawa un pashtèl dòpu al na metéwa sü ma pòca, parchè se l'è tanta la fa viñì föra 'na fiaca cum'è 'na shcutadüra che l'è da guarì che magari anca tüt l'invèrnu sa pudéwa pìü mét i shcarp. Sa metéwa damò i zòccur. In tüc i cas i shcàrp y a metéwum su damò la duméniga.

Sensóš. *Arthemisia absinthium* = assenzio. Al sensón y la ciapawa ai témp da la shpañöla, y la catàwa a mazétt. I dutùr y ga 'nzeñàwa da fregàl tan' sótt al gòss finchè 'l fawa 'n pùu da bañàa. E pö 'l ga diséwa quél mazét lì da métal dent nòc e dì tacàa a la góla. E tanti y diżéwa: "L'è pròpi quél lì che l'è 'n disinfetànt fòrt che nüm l'hém miña ciapàda".

Curnàa. *Cornus mai* = corniolo. L'è 'l prim che fiurìss in primawéra, al g'ha i fiùu jalt e pinìn. Al curnàa al g'ha la pianta. Y

cròda jó da la pianta. I jànt da curnàa y sa càta, y sa mét wia a maẑarà che y veñ bée möy, möy. Òrca y è bón, y g'ha 'n pùu dal brüshk anca quan' che y è maẑaràa.

Sigillo di salomone.

Sempiterni. Y è fiùu ròsa. Véñ sü la piantina wòlta ishì cun tanti ramétt tant udurùs, y g'ha tan' prufüm insóma, y véñ föra i prim fiùu da primawéra. La pianta l'è leñùsa, sensa föy.

Zanévar. = ginepro. Al g'ha i bak vért e quan' che y è marüü y è ishì blö shcür. L'è tan' bón quan' che'l sa mét dent in da la cárna che sa fa i póci che 'l ga da 'n bón sawùr al póciu, güshtùs. La pianta sa pò brüsàla che la da 'n prufüm. La brüsàwum dent in di cavalée parchè la dàwa 'n udùu san.

Lüìn. *Humulus lupulus* = luppolo. Mi al cuñósi miña.

Orik. *Laurus nobilis* = alloro. L'òrik al g'ha un bón udùu, al sa mét dént in da la menèshtra, in da la cárna, in di cashtéñ quan' ch'y sa fa büy, al sa mét dént in di 'pelàt' quan' che y sa fa büy.

Pervinca. *Anemone hepatica* = anemoni. Nüm che vém a catày y a ciámum pervìnchi. Y véñ föra cui prim fiùu da primawéra che y è i pervìnchi, i prìmul e i pratulìn che y è tüc bón da mét jó 'n da la menèshtra.

Üghéta. = ribes. Mi ga l'éwa jó in da l'òrt, na bèla ciudénda; ciamàwa i mée amìs da shcöla e nàwum jó a manĵàla. L'éwa püsée quéla che traẑàwum che quéla che manĵàwum.

Crudéi. = uvaspina. I crudéi y è vért anca quan' ch'y è marüü e gh'éwa 'n'amìsa che la sa ciamàwa Juwanìna che y ga y éwa lì 'n da l'òrt e nàwum jó a manĵày.

Anas. *Pympinella anysum* = anice verde. Mi la cuñósi ishì da sentìn al nóm. Su miña nagótt da quéla pianta lì, la cuñósi nanca. Hu miña sentüü che la ga sia. La véñ föra anca miña chi.

Ciòk. *Convolvulus sepium* = vilucchione. Nüm y ciamàwum i ciòk. Y rampéga süi piant e sa fa anca i ciudént. Presémpiu sa g'ha 'na ciudénda e sa wö vedéla fiurìda parchè magari l'è lì 'n ĵir a un òrt. L'òrt al gh'éwa 'na ciudénda da léñ par vedéla fiurìda parchè l'éwa la visìn a l'òrt, la piantàwa lì. Sa töghéwa la suménza in di sumenzàtt. Pö ga n'éwa anca un'òltra sòrt, culùu jalda, l'éwa sémpru 'na ràza che sa piantawa jó, chi 'n jalt e chi 'n biank, y sa tacàwa dent a la ciudénda e l'ewa fiurìda da dent e da fö, l'éwa 'n belée a vedéla.

Insalata da zükòria. *Cichorium inthybus* = cicoria. L'è 'mara a manǰàla, ma però la fa bée, la rinfréshca i büsék e la fa na anca da còrp. La sa táiya jó fìna, fìna, parchè se da nò la sa güshta miña parchè büsöña sentì al 'mar quan' che la sa manǰa. Se sa fa a mént [ricordarsi o fare attenzione], quan che sa manǰa 'n tùnt da 'nzalàta da zükòria a sa dòrma püsée bée e 'l shtòmik al sa sént pròpi bèl tranquìl.

Graméña. *Cynodon dactylon* = gramigna. La graméña l'è catìva ma l'è anca tanta ütila in tanti ròp, principalment n'hu sentüü a parlà dai jént véc che y ciapàwa i raìs e y la fàwa büy e y ga dàva l'áqua da béf ai óman che y ciapàwa 'l maa da la préda.

Erba d'ümùr. Quan' che burlàwum jó e che sa zhgruñàwum via la pèll e sa sanguinàva, la sa catàwa e la sa fàwa büy un quai quar' d'ura, la sa shpreméwa bèla sücia e pö sa ciapàva 'n curtèl e la sa péshtàwa bèla fina, cum'è quan' che sa péshta 'l lart che la weñéwa cum'è 'na paciàca e pö y na la shpandéwa sü la ferìda 'n pùu shpésa e dòpu y shpeciàva düü dì a dizhligàla jó e quan' ch'y la dizhligàva, la ferìda l'ewa bèla sücia.

Erba di dó fac. *Ceterach officinarum* = cedracca. Parchè da nanz l'è lìsa vérda e da drée la g'ha 'n culùu cum'è canèla, cum'è 'n piümìn. Y ciapàwa e y fàwa büy sètt föy pö y ga la dàwa fréja da béf ai tusànn che y tardàwa a vék al sò més; e dòpu la ga fawa bée.

Verzétt. *Silene vulgaris* =

I verzétt cum'è verdüra y metéwum jó in da la menèshtra.

Fiùu velenùs

Bèladóna. *Atropa belladonna* = belladonna.

La mia Mamm la diséwa: "Gh'è 'n fiùu chi che 'l g'ha un bèl nóm che sa ciáma Bèla dóna, parchè l'è tan' velenùs y la manǰa miña nanca i wak".

Campanèll. *Digitalis purpurea* = digitale.

Quéshta l'è pésh che la 'bèladóna' da velén, y la manǰa miña nanca i wak.

Al fiùu blö velenùs. *Aconitum* = aconito. La mia Mamm la ciamàwa 'al fiùu blö velenùs' che y la manǰa nanca i wak, e l'è 'n belée.

Ségala cornüda. *Oidium* = segale cornuta.

La créss dent in dal furmént. Al furmént al sa mét jó da utùbri. Quan' che la töghéwa wia 'l furmént, la mia Mamm la diséwa,

"Sètat jó lì che chì gh'è dent tanta ségala e büsöña töla föra parchè la fa diventà négra la farina", e la ma fàwa shernà föra i piant. Quan' che l'éwa pòca la shernàwa föra da la cöwa dal furmént, quan' che l'éwa tanta y lawàva 'l furmént: y la metéwa jó in d'una culdéra, al furmént al reshtàwa 'n fùnt e la ségala, che l'éwa püsée linǰéra la veñéva sü a gàla in da l'áqua e ilùra la wuzhdàwa via a dàsi, dàsi e la fàwa ishì cun la man par fàla viñì a gàla püsée bée. Dòpu la ciapàwa la salvüjèra, la tiràwa wia e la metéwa dent in d'un sakét. Par dàgal al farmacìshta büsöñàwa shernàla föra da la cöwa dal furmént e sa fàwa 'n mazét e pö mi ga la purtàwa sü al farmacìshta. La mia Mamm na wuréwa miña da sòlt.

Fiùu di piöc.

L'è quél fiuchét ròsa che'l veñ fö d'autüna che l'è wòlt ishì che la mánǰa miña nanca i vak parchè l'è tan' velenùs. Quan' ch'y gh'éwa sü i piöc i jént parchè una wòlta ga n'éwa tanti da piöc e y a mandàwa föra anca da shköla i maèshtri. 'Lùra i sö mamm y nàva a catà quìi fiùu lì e ya metéwa jó cum'è in d'una shcüdeléta che l'éwa fáya da sass, y sa la 'mpreshtàwa i dónn. Ilùra y ciapàwa un sass da quìi un pùu güz e y peshtàwa shti fiùu e veñéwa fö cum'è 'n'áqua e la mamm la ga metéwa jó a péna düü dì; prima la ga netéwa là 'n sügamàñ al còl shtréc e pö ga pasawa düü dì jó 'n da quéla pócia lì e pö y ciapàwa al fiöö che 'l gh'éwa taiyàa jó i cavéi e la ga fàwa pasà 'l cò ishì. Ti ta wedéwat che y burlàwa jó dal cò béi e crepàa. Oh, che shchìviu. Mi in cö ma veñ ishchìviu a manǰà.